

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра міжнародного публічного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Міжнародно-правове регулювання атомної енергетики

Студентки 2 курсу, 11м групи,
спеціальності 293 «Міжнародне
право», спеціалізації «Міжнародне
право»

Глухової Анни
Сергіївни

Науковий керівник
кандидат юридичних наук, доцент

Буличева Наталія
Анатоліївна

Гарант освітньої програми
доктор юридичних наук, професор

Дешко Людмила
Миколаївна

Київ 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 УНІВЕРСАЛЬНИЙ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ У СФЕРІ АТОМНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ	
1.1. Атомна енергетика як предмет регулювання міжнародного права	7
1.2. Міжнародний нормативно-правовий механізм співробітництва держав у сфері атомної енергетики	15
1.3. Міжнародний організаційно-правовий механізм співробітництва держав у сфері атомної енергетики	22
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ У СФЕРІ АТОМНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ	
2.1. Нормативно-правовий механізм співробітництва держав у сфері атомної енергетики в ЄС	26
2.2. Правове регулювання інституційних форм співпраці ЄС у сфері атомної енергетики	32
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ УДОСОКОНАЛЕННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ	
3.1. Міжнародно-правовий механізм співробітництва держав у сфері нерозповсюдження ядерної зброї	36
3.2. Роль України у міжнародно-правовому співробітництві держав у нерозповсюдження ядерної зброї	42
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АЕС – Атомна електростанція

АЯЕ – Агентство з ядерної енергетики

ГА ООН – Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй

ГБЯТ – Глобальна ініціатива щодо боротьби з актами ядерного тероризму

ДВЗЯВ – Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань

ДНЯЗ – Договір про нерозповсюдження ядерної зброї

ДР – Дослідницький реактор

Євроатом – Європейська спільнота з атомної енергії

ЄС – Європейський Союз

МЕА – Міжнародне енергетичне агентство

МАГАТЕ – Міжнародне агентство з атомної енергетики

ОБСС – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ОЕСР – Організація з економічного співробітництва та розвитку

ОПЕК – Організація країн експортерів нафти

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПК ОДВЗЯВ – Підготовчий комітет Організації Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань

РБ ООН – Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй

СВПД – Спільний всеосяжний план дій

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

ЧАЕС – Чорнобильська атомна електростанція

ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ВСТУП

Світова спільнота наразі більше уваги приділяє вирішенню глобальних проблем енергетичної безпеки, які зумовлюють не тільки темпи соціально-економічного розвитку, а й виживання людства в майбутньому. Водночас, енергетична криза може загрожувати не тільки певній державі або континенту, але й усій цивілізації. Тому проблеми енергетичної безпеки набувають все більшої актуальності та широко обговорюються світовою спільнотою.

Поява атомної зброї стала відповіддю цивілізації на спустошливі світові війни XX ст. Вхідження певної держави до «ядерного клубу» істотно підвищує її статус у світовому співтоваристві, дозволяє їй висувати певні вимоги. Однак, усвідомлення факту величезної потенційної небезпеки, яку несе в собі неконтрольоване поширення ядерних технологій, випробування ядерної зброї, аварії на атомних виробництвах і об'єктах атомної енергетики, досить швидко привели світову спільноту до необхідності встановлення певної системи правил, що впорядкують ці відносини.

Використання атомної енергії в сучасних умовах є науково обґрунтованим лише за умови забезпечення екологічної безпеки. Завдяки функціонуванню об'єктів атомної енергетики можливо також підвищення конкурентоспроможності щодо інших галузей енергетики, що працюють на органічному паливі або використовують вітрову/сонячну енергію. Істотне значення при цьому має комплексне правове забезпечення діяльності об'єктів атомної енергетики, яка визначається парадигмою сталого розвитку.

На початку XXI ст. загроза тероризму із застосуванням ядерної зброї виявилася в центрі проблематики міжнародної безпеки та політики безпеки провідних держав світу. Ця загроза є прогнозованим результатом злиття двох процесів сучасності, які вийшли на перший план після закінчення «холодної війни»: поширення ядерної зброї (й інших видів зброї масового ураження) і піднесення міжнародного тероризму як постійного і системного фактору внутрішньої та зовнішньої політики держав. За своїми наслідками,

терористичний акт із застосуванням ядерної зброї є найнебезпечнішим серед нових загроз міжнародній та національній безпеці. З огляду на небезпеку, що може становити атомна енергетика, а також, беручи до уваги той факт, що у сучасному світі з кожним днем збільшуються загрози тероризму, зокрема і для України, а також те, що існує недостатньо досліджень щодо міжнародно-правових механізмів співробітництва держав у сфері атомної енергетики, була обрана дана тема даної роботи. Саме міжнародне-правове регулювання відносин у сфері атомної енергетики в рамках міжнародної безпеки і становить предмет дослідження.

Метою роботи є визначення комплексу міжнародно-правових заходів, що вживаються державами в процесі використання атомної енергетики та розробка шляхів удосконалення співробітництва України у цій сфері.

Об'єкт дослідження становить сукупність міжнародно-правових засад співпраці держав у сфері використання атомної енергетики та діяльності, спрямованої на запобігання ядерного збройного конфлікту.

Відповідно до плану даної роботи, нашими задачами є:

- 1) охарактеризувати атомну енергетику як предмет регулювання міжнародного права;
- 2) здійснити аналіз міжнародно-правових та національних актів, відповідно до яких здійснюється співробітництво держав у сфері атомної енергетики;
- 3) дослідити організаційно-правовий механізм співробітництва держав у сфері атомної енергетики;
- 4) визначити особливості нормативно-правового механізму співробітництва держав у сфері атомної енергетики у ЄС;
- 5) визначити особливості інституційного механізму співробітництва держав у сфері атомної енергетики у ЄС;

6) проаналізувати міжнародно-правовий механізм співробітництва держав у сфері нерозповсюдження ядерної зброї та вивчити напрямки запобігання міжнародному ядерному тероризму;

7) охарактеризувати роль України у міжнародно-правовому співробітництві держав у нерозповсюдження ядерної зброї та виробити пропозиції щодо удосконалення такого співробітництва.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що не існує комплексного аналізу проблем міжнародного атомного права, хоча й існує велика кількість праць. Науково-практичний матеріал і висновки, які містяться у даній роботі можуть бути використані в подальших дослідженнях з міжнародного атомного права.

РОЗДІЛ 1 УНІВЕРСАЛЬНИЙ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ У СФЕРІ АТОМНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

1.1 Атомна енергетика як об'єкт регулювання міжнародного права

З часу підписання міжнародних договорів з питань зміни клімату та скорочення обсягів викидів парникових газів стали говорити про «відродження» атомної енергетики, що засноване на поєднанні енергетичної стабільності, екологічності виробництва і гарантованої безпеки об'єктів атомної енергетики. Дійсно, багато світових економік є конкурентоспроможними саме завдяки електроенергії, що виробляється на АЕС. Однак аварія на АЕС «Фукусіма Даїчі» 2011, що відбулася в рік 25-річчя Чорнобильської катастрофи, змусила багато держав світу знову переглянути плани по використанню атомної енергії [38]. Велика кількість держав, які інтенсивно розвиваються в економічному плані та володіють великими територіями і багатомільйонним населенням, пов'язують своє майбутнє саме з атомною енергетикою.

Питання енергетичної політики і міжнародного енергетичного права регулярно обговорюються на самітах «Групи 7» в рамках спеціально створених міжнародних універсальних організацій, в тому числі Організації країн експортерів нафти (ОПЕК), Міжнародного енергетичного агентства (МЕА) та інших.

У даний час детального нормативного регулювання потребує проблема безпечного використання атомної енергії. Держави постійно співпрацюють з метою запобігання ядерної небезпеки. Надійність в атомній енергетиці – здатність безаварійної роботи обладнання протягом довгого періоду часу. Безпека – це системний підхід вивчення і аналізу виникнення аварійних ситуацій, які можуть призвести до екологічних проблем світового масштабу.

Саме тому світова спільнота приділяє досить велику увагу ядерній безпеці. Конвенція «Про ядерну безпеку» [13], яка була прийнята в 1994 р. і доктрина про підвищення надійності і безпеки ядерних об'єктів постійно вдосконалюється. Наприклад, після терористичної атаки 2001 р. була прийнята Поправка до Конвенції «Про фізичний захист ядерного матеріалу» [11], яка спрямована саме на мінімізацію терористичної загрози ядерних об'єктів. Після аварії на АЕС Фукусіма-1, як реакція на цю подію, державами-членами МАГАТЕ був прийнятий «План дій» з ядерної безпеки. Даний План передбачає 12 основних напрямків вдосконалення системи безпеки в області атомної енергетики.

Загалом, міжнародне енергетичне право ґрунтується на загальних принципах права, які є однаковими як для національних правових систем, так і для міжнародних. Серед них наступні принципи: справедливості, законності, невтручання у справи держав і незастосування сили, принцип суверенної рівності держав і т. п. Основне питання, що потребує вирішення і яке до теперішнього часу залишається невирішеним - це визначення кола суб'єктів, здатних нести міжнародно-правову відповідальність за заподіяну шкоду, пов'язану з використанням атомної енергії в мирних цілях. Крім традиційних, для міжнародного права суб'єктів, в число суб'єктів, здатних нести відповідальність за завдану шкоду при використанні атомної енергії, входять неурядові організації, а також фізичні й юридичні особи різних держав. При використанні ядерних джерел енергії на міжнародному рівні, відповідальність за шкоду лягає на ту державу, яка такі джерела використовує. При вирішенні питання про накладення відповідальності на міжнародні організації слід враховувати той факт, що це можливо тільки в разі, якщо організація є учасницею договору. За інших умов накладення відповідальності неможливо. Це має особливе значення для відшкодування збитку, заподіяного використанням атомної енергії в мирних цілях, де відповідальність найчастіше носить абсолютний характер, і участь у відповідному міжнародному договорі є

необхідною умовою для настання такої відповідальності. За умови, що суб'єкт міжнародного права не є стороною міжнародного договору, це призводить до неможливості залучити його до відповідальності.

Міжнародні відносини в енергетичній сфері в основному обумовлені необхідністю забезпечення зовнішньоекономічних і зовнішньополітичних національних інтересів різних держав і знаходження їх балансу. Генеральна Асамблея ООН, підкреслюючи необхідність розробки комплексного підходу для вирішення енергетичних питань, визнала значну роль сталої енергетики та постановила оголосити 2014–2024 роки «Декадою сталої енергії для всіх». Виходячи з цього, «мирний атом» є безпечним джерелом екологічно чистої енергії. Атомна енергетика є стратегічною галуззю розвитку економіки багатьох держав, а відтак збільшення відсотку енергії з відновлюваних джерел і використання більш енергоефективних технологій має важливе значення для сталого розвитку.

Ядерна енергетика становить особливі ризики для здоров'я, безпеки людей та навколишнього середовища. Однак ядерний матеріал та технології також мають особливе значення для різних галузей: від медицини та сільського господарства до електроенергії та промисловості. Саме тому особливістю законодавства про ядерну енергетику є його подвійна спрямованість як на ризики, так і на вигоди. Важливо зазначити, що правові норми, які регулюють ядерну енергетику є частиною загальної правової системи держави. На нашу думку, закон про ядерну енергетику повинен зайняти своє місце в межах правової ієрархії, що застосовується в більшості держав. Ця ієрархія складається з декількох рівнів. Перший, як правило, конституційний рівень, встановлює основну інституційно-правову структуру, яка регулює всі відносини в державі. Безпосередньо на конституційному рівні приймаються парламентом закони з метою встановлення інших необхідних органів та вжиття заходів, що стосуються широкого спектру діяльності, яка зачіпає національні інтереси. Другий рівень включає регламенти; це детальні та часто

високотехнічні правила контролю або регулювання діяльності у сфері ядерної енергетики. Завдяки своєму особливому характеру такі правила зазвичай розробляються експертними органами (включаючи органи, що призначені як регуляторні органи), наділені повноваженнями щодо нагляду за окремими національними сферами. А третій рівень становлять необов'язкові інструктивні інструменти, які містять рекомендації, спрямовані на допомогу фізичним особам та організаціям у виконанні юридичних вимог.

Залежно від того, яку ядерну діяльність держава вирішить санкціонувати, експлуатація ядерних технологій може передбачати застосування найрізноманітніших законів, що стосуються, головним чином, інших предметів (наприклад, охорони навколишнього середовища, промислової безпеки, планування землекористування та норм електроенергії).

На атомних станціях виробляється близько 16% світової електроенергії, а для багатьох розвинених країн їх частка перевищує 60-70%. Формується світова ядерна програма, яка забезпечує єдині норми безпеки і передбачає контрольований доступ держав, що розвиваються до ядерних технологій в мирних цілях. Наразі розширюється міжнародна співпраця країн-лідерів у світовій енергетиці [3].

У другій половині 80-х років загроза для міжнародної безпеки стала очевидною, так як проблема ядерного тероризму викликала необхідність формування нових систем безпеки, а також обумовила появу спеціальних міжнародно-правових актів, які були покликані регулювати співпрацю між державами у сфері ядерної безпеки. Таке явище як ядерний тероризм потребує детального вивчення та аналізу, а також створення системи його попередження. Розвитку потребує і нормативно-правова база, яка направлена на вирішення задач з протидії ядерному тероризму та налагодження міжнародної співпраці. Як приклад, можемо навести світові події, які стали доказом того, що саме ядерна зброя становить небезпеку для всього людства. Світове товариство

повинно направити свої зусилля з метою запобігання негативним наслідкам, які можуть випливати з використання атомної зброї.

Початок укладення міжнародних договорів у сфері нерозповсюдження ядерної зброї стало певною відповіддю міжнародної спільноти на світові події. Протягом 1960-1970-х рр. була розроблена і підписана низка нормативно-правових актів, які продовжують свою дію і до теперішнього часу. Підписання Конвенції про оперативне оповіщення про ядерну аварію 1986 року [10] і Конвенції про допомогу у випадку ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації 1986 р. [8] стало результатом катастрофи, що відбулась на Чорнобильській АЕС. Ця нормативно-правова база, яка поступово формує підрозділ міжнародного публічного права і є міжнародним атомним правом, яка є досить новою, але в той же час необхідною галуззю міжнародного права [17].

Наявність значної кількості міжнародних договорів, норми яких вимагають від сторін здійснення конкретних дій, не могло не привести до створення міжнародних контрольних механізмів, таких як, наприклад, МАГАТЕ. Загроза ядерного тероризму в останні десятиліття є предметом ретельного наукового і політичного аналізу. Фахівцями в галузі міжнародного права приділяється велика увага питанням нормативного регулювання сфери боротьби з ядерним тероризмом. Переоцінка готовності злочинних угруповань застосувати зброю масового ураження прогнозується багатьма експертами після подій 11 вересня 2001 року. Традиційні міжнародно-правові норми і режими нерозповсюдження на таку загрозу розраховані не були. У зв'язку з цим, проблема боротьби з ядерним тероризмом набула особливої актуальності і наповнилася новим змістом.

Сучасне міжнародне право як особлива правова система складається з багатьох галузей права. Однією з таких галузей є міжнародне енергетичне право, яке в останні роки отримало досить бурхливий розвиток. Це пов'язано зі значенням енергетики у всьому світі. Слід зазначити, що сфера енергетики за своїм складом є досить великою. Беручи до уваги масштабність і значення

питань, які входять до неї, можна розглядати міжнародне енергетичне право як самостійну галузь міжнародного права. Наразі існує багато думок щодо доцільності виокремлення міжнародного енергетичного права в окрему галузь, відтак можна навести велику кількість аргументів щодо необхідності такого відокремлення.

Міжнародне атомне право - це галузь міжнародного права, що регулює співробітництво держав з використання атомної енергії в мирних цілях. Предмет правового регулювання міжнародного атомного права включає в себе такі сфери відносин: ядерне роззброєння; забезпечення ядерної безпеки; регламентація ядерного експорту та транспортування ядерних матеріалів; використання ядерних джерел енергії в космосі; ядерне страхування і встановлення відповідальності за ядерну шкоду. Співпраця у сфері атомної енергетики є важливим питанням для всієї міжнародної спільноти, адже воно зачіпає такі масштабні проблеми як: регулювання торгівлі та обміну ядерними матеріалами і технологіями, будівництва атомних електростанцій, реакторів і установок; зберігання та переробку відпрацьованого ядерного палива та радіоактивних відходів; розповсюдження ядерної зброї і припинення використання мирних ядерних об'єктів, установок і матеріалів у військових цілях; оперативне сповіщення і допомогу в разі ядерної аварії та інших надзвичайних ситуацій.

Міжнародне атомне право базується на основних принципах сучасного міжнародного права, а також на спеціальних принципах, що виникли разом із даною галуззю: безпечного для довкілля використання ядерної енергії, нерозповсюдження ядерної зброї, мирного використання ядерної енергії, відповідальності за шкоду, заподіяну в результаті використання ядерної енергії, забезпечення безпеки розвитку ядерної енергетики забезпечення ядерної безпеки на Землі.

Станом на сьогодні велика кількість держав адресує запити до МАГАТЕ щодо надання «технічних умов» для створення енергетичних систем, в яких атомній енергетиці відводиться чільне місце.

Не всі держави світу сприймають атомну енергетику з позитивної сторони. Наприклад, налякані японською катастрофою німецькі громадяни організували масові демонстрації і в результаті Уряд Німеччини (одна з провідних промислово розвинених країн світу) відмовився від ядерної енергетики і постановив закрити всі атомні станції до 2022 р. Ангела Меркель заявила, що «японська катастрофа повинна стати переломним моментом для всього світу. Не можна жити в колишньому режимі». Це стало фактичним визнанням неефективності сучасної техніки порятунку і захисту для ліквідації наслідків аварії на АЕС. Головна причина полягає у відсутності впровадження принципово нових розробок техніки ліквідації наслідків аварії на АЕС. Проведені з початку 60-х років багаторазові модернізації носили кількісний, але не якісний характер.

Сучасна техніка принципово не відрізняється від техніки початку 20 ст. Відтак, необхідно створювати нову техніку захисту завжди, коли людство переходить на новий рівень технічного розвитку. Людство створило атомну енергетику, але не створило відповідних якісно нових систем контролю безпеки цієї енергетики. Старі системи є малоефективними в період виникнення і швидкого розвитку ядерної аварії.

Мінімальною умовою подальшого використання АЕС і розвитку атомної енергетики в майбутньому є створення систем, що гарантовано локалізували б аварію і запобігали катастрофічному розвитку її наслідків шляхом швидкої й ефективної ліквідації. На сьогодні по всьому світу існує приблизно 440 атомних електростанцій (АЕС), які виробляють майже 16% усього світового запасу енергії. Енергія є важливою основою для економічного зростання, і в міру прогресування країн, що розвиваються, їх попит на енергію значно зростає. У той же час, енергоємні джерела енергії, на які зараз покладається світ -

головним чином вугілля, нафта та природний газ, становлять серйозну загрозу, оскільки зростаючі концентрації вуглекислого газу в атмосфері спричиняють зміни клімату та підкислення океану. Як результат, світ повинен звернутися до джерел енергії, які фактично не містять вуглецю. Атомна енергетика, що є найважливішим поточним джерелом енергії, що не має парникових газів, повинна відігравати важливу роль у реакції світу на зростаючі концентрації парникових газів в атмосфері. Крім того, нестабільні ціни на викопне паливо разом із занепокоєнням щодо безпеки поставок нафти та газу підвищують інтерес до джерел енергії, які не становлять однакових витрат та ризиків [20].

Поточний інтерес до ядерних технологій характеризується як "ядерний ренесанс". Будівництво нових установок ведеться або планується по всьому світу. Деякі країни Азії наполегливо ведуть ядерне будівництво протягом останніх кількох десятиліть, а деякі значно прискорюють свої зусилля. Багато європейських країн, які після аварії на Чорнобильській АЕС відмовились від ядерної енергетики, переглядають свої позиції і займаються новим будівництвом. МАГАТЕ повідомило, що в останні роки близько 60 країн почали активніше досліджувати ядерну енергетику і близько 20 серйозно зацікавлені у продовженні роботи з АЕС. Тиск, що викликав інтерес до ядерної енергетики, зберігається, і ми повинні передбачити, що в найближчі десятиліття в усьому світі відбудуться значні нові будівництва.

Міжнародне енергетичне право є окремою галуззю, інститутом якого є міжнародне атомне право. У даному контексті, необхідно звернути увагу на основну мету міжнародного ядерного права, що полягає у розробці механізму міжнародної співпраці у сфері ядерної діяльності і різноманітних організаційно-правових форм її координації. На додаток, потрібно зазначити, що сфера міжнародно-правового співробітництва держав у сфері ядерної енергетики, зокрема, несанкціонованого використання ядерних матеріалів є достатньо врегульована, що дає усі підстави вважати міжнародне енергетичне право окремою галуззю міжнародного права.

1.2 Міжнародний нормативно-правовий механізм співробітництва держав у сфері атомної енергетики

Починаючи з 50-х років, держави укладали велику кількість міжнародних договорів, що регулювали різні сфери атомної діяльності. Відтак сформувалась нова галузь міжнародного права – міжнародне атомне право. Джерелами даної галузі стали: статут Міжнародного агентства з ядерної енергетики (далі-МАГАТЕ) 1956 р. [16], Договір про заборону випробування ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі і під водою 1963 р. [8], Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. [9], Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу 1980 р. [11], Конвенція про оперативне оповіщення про ядерну аварію 1986 р. [10] та інші.

Центральним тут є Статут МАГАТЕ, який був ухвалений 26 жовтня 1956 р. на міжнародній конференції, яку проводили в штаб-квартирі ООН. Відповідно до нього, двома основними цілями діяльності МАГАТЕ є контроль за мирним використанням атомної енергії і забезпечення того, що допомогу МАГАТЕ не буде використано у військових цілях. На додаток до цього, Статут передбачає забезпечення послуг, матеріалів, устаткування і технічних засобів для задоволення потреб науково-дослідної роботи в галузі атомної енергії, розвитку атомної енергії і практичного її застосування в мирних цілях включаючи виробництво електричної енергії, з належним врахуванням потреб слаборозвинутих районів світу.

Наступним важливим документом є Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, 1968 р. Суть даного нормативно-правового акту зводиться до наступного: (а) держави, що володіють ядерною зброєю, не передають цю зброю і технології його виробництва країнам, що не володіють такою зброєю; (б) останні зобов'язуються його не купувати і не виробляти; (в) держави, що не володіють ядерною зброєю, але використовують ядерну енергію в мирних цілях, зобов'язані включитися в систему гарантій, що виключає можливість її перетворення на ядерну зброю; (г) жодна держава не має права безконтрольно

передавати сировину або готовий матеріал, що розщеплюється матеріал. Даний Договір робить Міжнародне агентство з атомної енергії одним з ключових учасників системи контролю за нерозповсюдженням ядерної зброї, технологій його виробництва і вихідних матеріалів для його створення. Норми ДНЯЗ заклали міцний правовий фундамент всього міжнародного режиму нерозповсюдження ядерної зброї. Договір відповідає за безпеку всіх держав й інтереси забезпечення миру в усьому світі. При послідовному і повному його дотриманні, Договір виключає можливість розповсюдження ядерної зброї і забезпечує необхідний міжнародний контроль за виконанням державами взятих по ньому зобов'язань. При цьому, будучи ключовим міжнародно-правовим документом у сфері міжнародної безпеки, ДНЯЗ значно розширює для країн, що не володіють ядерною зброєю, можливість мирного використання ядерної енергії. Ця міжнародна угода є важливим нормативно-правовим актом у сфері боротьби з міжнародним ядерним тероризмом, адже змістом його є заборона держав поширювати ядерну зброю, зобов'язання держав-членів стосовно ядерного роззброєння та їх право на мирне використання атомної енергії.

Юридична конструкція забезпечення нерозповсюдження ядерної зброї спирається не тільки на зобов'язання одних держав не передавати, а інших - не приймати таку зброю, матеріали для його виробництва і технології, а й на систему міжнародного контролю, заснованої як на централізованому наданні відповідних матеріалів і технологій державам, які не мають ядерної зброї, так і на безпосередньому контролі. Такий контроль повинен проводитися з метою з'ясування того, що саме роблять на основі отриманих матеріалів і технологій, а також на вилученні надлишків матеріалів, що дозволяють створити ядерний вибуховий пристрій.

Прикладом міжнародно-правового регулювання більш конкретних відносин, що направлений на загальну ціль нерозповсюдження ядерної зброї є Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу, що була прийнята у 1979 р. У даному нормативно-правовому акті, держави-учасники зазначили про

бажання «запобігти потенційній небезпеці в результаті незаконного захоплення і використання ядерного матеріалу», при цьому «будучи переконаними в необхідності сприяння міжнародному співробітництву в галузі застосування атомної енергії в мирних цілях».

Цікавою особливістю даного міжнародно-правового акту є те, що його положення, за виключенням деяких випадків, застосовуються не тільки щодо ядерних матеріалів, які знаходяться в процесі міжнародного перевезення, але і до ядерних матеріалів, що використовуються в мирних цілях, при роботі з ними, зберіганні та перевезенні в межах певної держави. Це означає, що на основі норм Конвенції всі держави, що є її учасниками, повинні розробити відповідні правові акти та застосовувати їх. Цей міжнародний договір став першим документом, держави-члени якого визнали «безумовну необхідність їхньої співпраці в атомній сфері, будучи переконаними в необхідності сприяння міжнародному співробітництву в галузі застосування атомної енергії в мирних цілях» [11].

В подальшому, будучи занепокоєною питанням протидії ядерній загрозі, у 1996 році світова спільнота схвалила Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань [5] на засіданні Генеральної Асамблеї ООН. Відповідно до нього, кожна держава-учасник зобов'язується не проводити будь-який випробувальний вибух ядерної зброї і будь-який інший ядерний вибух, а також заборонити і запобігати будь-якому такому ядерному вибуху в будь-якому місці, що знаходиться під його юрисдикцією або контролем. На додаток, кожна держава-учасник зобов'язується далі утримуватися від заохочення або якої-небудь участі в проведенні будь-якого випробувального вибуху ядерної зброї і будь-якого іншого ядерного вибуху. У 2003 році на Конференції із сприяння набуттю чинності Договором про всеосяжну заборону ядерних випробувань була ухвалена резолюція, що підкреслила важливість Договору як основної угоди у всіх аспектах роззброєння і нерозповсюдження ядерної зброї.

Важливо звернути увагу на Спільний всеосяжний план дій (далі-СВПД), (ядерна угода, підписана у Відні 14 липня 2015 між Іраном, групою 5+1 (п'ятьма постійними членами Ради Безпеки ООН: США, Росією, Китаєм, Францією, Великою Британією, а також Німеччиною) та ЄС щодо ядерної програми Ірану) [15]. Відповідно до даного нормативно-правового акту, останні дії Ірану в контексті призупинення виконання окремих положень СВПД спровоковані виходом США з ядерної угоди та введенням додаткових санкцій. Більше того, Іран вважає, що така поведінка США перешкоджає ефективному виконанню СВПД іншими країнами, а також регіональними і міжнародними організаціями. При цьому, звертаємо увагу, що в неофіційному документі не конкретизується, які самі регіональні та міжнародні організації втратили можливість ефективно виконувати СВПД після виходу США з угоди. Іран констатує, що наслідком введення США нових санкцій стала неможливість здійснення продажу, передачі чи обміну збагаченого урану та важкої води. В зазначеному неофіційному документі іранської сторони на цьому робиться особливий наголос. Іран підкреслює, що прийняте раніше рішення щодо призупинення виконання окремих положень СВПД не стосувалося співпраці з МАГАТЕ та добровільного виконання цією країною Додаткового протоколу. Таким чином, можна зробити висновок, що залишаючись стороною СВПД, Іран намагається «перекласти відповідальність» за своє невиконання положень цього документу на США. Зокрема, у якості юридичної основи для свого рішення тимчасово відмовитися від виконання окремих положень СВПД, Іран називає положення пунктів 26 та 36 цієї угоди. Так, Іран апелює до пункту 26 СВПД, в якому йдеться про роль США у збереженні угоди та утримання цієї країни від введення додаткових санкцій. В пункті 36 йдеться про те, що у випадку виникнення пов'язаних з виконанням СВПД невирішених питань, будь-яка сторона угоди, яка подає відповідну скаргу, може розглядати таку ситуацію як підставу для припинення виконання СВПД. Необхідно відмітити, що використані Іраном у якості аргументації посилання на згадані положення

СВПД стосуються виключно сторін СВПД. Варто зауважити, що з травня 2018 року США не є стороною СВПД, отже вимоги пунктів 26 та 36 на цю країну не розповсюджуються. Необхідно зазначити, що запорукою збереження СВПД є виконання «Європою» своїх зобов'язань, пов'язаних зі скасуванням санкцій та відновленням співробітництва в економічній сфері.

13 вересня 2005 року Генеральна Асамблея схвалила Міжнародну конвенцію про боротьбу з актами ядерного тероризму (далі - Конвенція) [7]. Конвенція була затверджена з метою «зміцнення міжнародного співробітництва між державами в розробці та прийнятті ефективних, практичних заходів для попередження таких актів тероризму та для кримінального переслідування і покарання винних». Документ був прийнятий ГА ООН через майже 8 років після того, як відповідний проект був внесений на розгляд, а протягом кількох років до того, як Конвенція була прийнята, переговорний процес щодо документа призупинився. Проте, міжнародне співтовариство майже одноголосно підтримало Конвенцію. У тексті даного документу зазначено, що «акти ядерного тероризму можуть призводити до найсерйозніших наслідків і можуть створювати загрозу міжнародному миру та безпеці». Держави-учасники даного договору, є «глибоко стурбованими ескалацією в усьому світі актів тероризму в усіх його формах і проявах та, відзначають, що акти ядерного тероризму можуть призводити до найсерйозніших наслідків і можуть створювати загрозу міжнародному миру та безпеці». Основна ідея даного документу полягає в тому, щоб визнати злочинами ряд дій щодо радіоактивних, ядерних матеріалів, ядерних об'єктів і пристроїв, що містять такі матеріали. Даний міжнародно-правовий акт слід розглядати як такий, що створює правові умови для відповідних дій в разі виникнення загрози ядерного тероризму. Ми є свідками того, що кількість держав, які використовують дані матеріали, або на території яких починають діяти ядерні об'єкти поступово збільшується.

Беручи до уваги Комюніке Сеульського саміту з ядерної безпеки 2012 р. [6], в якому мова йде про те, що «ядерний тероризм продовжує бути однією з

найбільш гострих загроз міжнародній безпеці», ми маємо можливість наголосити на важливості співпраці держав світу у даній сфері. Даний документ був прийнятий 53 державами-учасницями Саміту та 5 керівниками міжнародних організацій. Загалом, цей та інші нормативно-правові акти направлені саме на протидію загрозі ядерного тероризму, що є серйозною загрозою для світової спільноти і досягнення успіху у цій сфері вимагає об'єднання зусиль усіх держав.

Головним напрямком боротьби із загрозою ядерного тероризму повинен стати комплекс заходів, спрямованих на те, щоб міцно закрити доступ терористам до ядерних матеріалів, а також істотно збільшити рівень контролю і обліку радіоактивних матеріалів, які широко використовуються в промисловості, медицині і сільському господарстві.

Нинішній стан міжнародної безпеки видається менш сприятливим для ядерного роззброєння. Усі існуючі механізми, спрямовані на сприяння роззброєнню та контролю над озброєнням є вкрай неефективними. Наприклад, розірвання діючих договорів щодо контролю над озброєнням між Росією та Заходом, введення нових технологій та оновлення проблем з перегонами озброєнь між США та Росією, США та Китаєм, Китаєм та Індією та становище з ядерною зброєю на Корейському півострові становлять нові проблеми стабільності для більш широких механізмів нерозповсюдження. В даний час залежність держав від модернізації сил стримування зросла, тоді як їх акцент на роззброєнні зменшився. На цьому тлі США висунули нову ініціативу щодо створення середовища для ядерного роззброєння (CEND), метою якої є ініціювання діалогу між державами з метою осмислення глобального контексту безпеки, основних проблем держави щодо безпеки, їх двостороннього сприйняття загрози та місця для оцінювання ступеню довіри для створення сприятливого для ядерного роззброєння середовища. Замість того, щоб зосередитись на чисельному скороченні озброєнь та миттєвому знищенні ядерної зброї, CEND під керівництвом США застосовує поглиблений підхід

щодо послаблення глобальної напруги щодо сприяння середовищу безпеки ядерного роззброєння. Стверджується, що CEND може зіграти провідну роль в усуненні прогалин в існуючому режимі нерозповсюдження ядерної зброї, а також для розуміння суперництва та конфліктів держав, проблем їх безпеки та уявлення про загрози, які змушують їх досягти технологічної ефективності та достатності. Сучасне глобальне середовище створило кризу роззброєння, тим самим поставивши під сумнів актуальність існуючих механізмів нерозповсюдження ядерної зброї. Криза контролю над озброєнням між США та Росією, конкуренція в галузі безпеки між державами в Азії та нові технології зробили ядерне роззброєння важко досяжним. Застосовуючи багатогранні глобальні, регіональні та національні підходи, саме CEND може створити відповідне середовище для глобального ядерного роззброєння.

На нашу думку, від безперервного функціонування міжнародних енергетичних інститутів багато в чому залежить стан всієї системи сучасних міжнародних відносин. На енергетичних відносинах будується не лише економічний розквіт держав, а й їх політичний вплив.

За останні роки ХХ століття в міжнародному атомному праві прийнята і кодифікована достатньо велика кількість міжнародно-правових норм. Цей процес триває і досі, так як в цьому є особлива необхідність, що впливає з розробки сучасних ядерних технологій і їх удосконалення. Застосування ядерної енергії інтенсивно розвивається як в мирних цілях, так і у військово-промисловому комплексі. Важливе значення для світової спільноти набуває неухильне дотримання відповідних норм. Формування та кодифікація норм міжнародного атомного права розвивається успішними темпами. Для досягнення їх ефективності потрібне належне виконання державами положень діючих угод, а також здійснення ефективного контролю як самими державами, так і міжнародними організаціями, в тому числі міжнародними органами, що були створені відповідно до угод.

1.3 Міжнародний організаційно-правовий механізм співробітництва держав у сфері атомної енергетики

Побудова світу, повністю вільного від ядерної зброї, де ядерна енергія буде застосовуватися тільки в мирних цілях повинна розглядатися як перспектива майбутнього. Світова спільнота постійно працює над вдосконаленням інструментарію ядерної безпеки та виробляє правові й політичні засоби боротьби з ядерною загрозою.

Серед організацій загальної компетенції, які велику увагу приділяють глобальним проблемам енергетики, слід назвати Організацію Об'єднаних Націй (ООН). Наразі вона активізує свою діяльність в прийнятті рішень загальносвітових проблем енергетики у контексті сталого розвитку світової економіки. Багато спеціалізованих установ ООН звернули свою увагу на проблеми подальшого розвитку міжнародного співробітництва у сфері атомної енергетики. Необхідно також зазначити про важливу роль ООН у сфері освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). 5 вересня 2008 року була підписана Угода про створення Міжнародного центру сталого енергетичного розвитку.

Для вирішення певних проблем у сфері ядерної енергетики, в рамках Організації Об'єднаних Націй в 1957 році в якості самостійної організації, було створене Міжнародне агентство з атомної енергії, що стало провідним світовим форумом науково-технічного співробітництва в галузі мирного використання ядерних технологій. МАГАТЕ являє собою втілення програмної промови президента США Ейзенхауера «Атом для світу», з якою він виступив на сесії Генеральної Асамблеї ООН в 1953 році. Основною метою створення Агентства, відповідно до Статуту, є наступне: «Агентство прагне до досягнення більш швидкого і широкого використання атомної енергії для підтримання миру, здоров'я і добробуту в усьому світі. В міру можливості Агентство забезпечує, щоб допомога, яка надається ним, або на його вимогу, або під його наглядом чи контролем не була використана так, щоб сприяти якій-небудь воєнній меті. Агентство уповноважене сприяти і допомагати науково-дослідній роботі в

галузі атомної енергії і розвитку атомної енергії та практичному її застосуванню в мирних цілях в усьому світі і, в разі прохання про це, бути посередником з метою забезпечити тому чи іншому членові Агентства подання послуг або постачання йому матеріалів, устаткування чи технічних засобів іншим членом Агентства, а також проводити будь-які операції або надавати будь-які послуги, що можуть принести користь в науково-дослідній роботі в галузі атомної енергії, або в розвитку атомної енергії, або в практичному застосуванні атомної енергії в мирних цілях» [15].

01.07.2019 р. в закритій мережі МАГАТЕ GovAtom було розміщено позачергову доповідь Гендиректора МАГАТЕ про перевірку та моніторинг виконання Іраном своїх зобов'язань у ядерній сфері в контексті виконання резолюції РБ ООН 2231 (2015). Доповідь містить інформацію стосовно перевищення Іраном запасів збагаченого урану. В доповіді наведено два фактологічних висновки: 1) 01 липня 2019 р. Агентство верифікувало наявність в Ірані урану, збагаченого до 3,67% по U-235, у кількості 205,0 кг. 2) Таким чином, загальний запас збагаченого урану в Ірані перевищив допустиму норму у 300 кг у формі UF₆ зі збагаченням до 3,67% U-235 (або його еквівалент у різних хімічних формах), оскільки кількість 300 кг UF₆ відповідає 202,8 кг урану (враховуючи стандартну атомну масу урану і фтору). в своїй попередній доповіді від 4 червня 2019 року, Гендиректор МАГАТЕ повідомляв, що станом на 20 травня 2019 р. загальна кількість урану, збагаченого до 3,67% по U-235, становила 174,1 кг. [5]

Отже, можна зробити висновок, що у період з 20 травня по 01 липня 2019 р. Іран збільшив запаси урану у формі UF₆ на 30,9 кг. Відповідно до цього необхідно констатувати, що збереження СВПД є умовою підтримки світового режиму нерозповсюдження та забезпечення хиткого, але стабільного рівня безпеки в регіоні. Державам необхідно відмовитись від мови ультиматумів в ядерній сфері, що призводить до порушення існуючих механізмів довіри та безпеки як на регіональному, так і на глобальному рівнях,

а також від агресивної політики в ядерній сфері і повернутися до повного та безумовного виконання своїх зобов'язань за СВПД.

В рамках ООН держави виступають за ліквідацію ядерної зброї, створення та універсалізацію існуючих зон, вільних від ядерної зброї, сприяння багатосторонності у галузі роззброєння та нерозповсюдження, універсалізації міжнародних договорів, боротьби з міжнародним тероризмом, незаконним переміщенням стрілецької зброї та легких озброєнь, посилення режимів експортного контролю, забезпечення безперешкодного використання ядерної енергії у мирних цілях.

Щорічно проходять конференції щодо ядерної безпеки за участю представників держав світу. Так, наприклад, у грудні 2015р. в Парижі відбулась конференція країн-учасниць Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, під час якої атомну енергетику було визнано як низьковуглецеву технологію виробництва електроенергії та включено поряд з іншими низьковуглецевими технологіями до схем фінансування діяльності із запобігання змінам клімату.

Ведучи мову про міжнародну співпрацю у сфері атомної енергетики, необхідно згадати про Саміти, що були ініційовані лідерами держав. Зокрема, Саміти, що відбулися з 2009 по 2016 рр. за пропозицією Барака Обами. Саме вони значно посилили глобальну систему ядерної безпеки та привернули політичну увагу високого рівня до ризику, який становить ядерний тероризм. Було зібрано понад 50 світових лідерів з метою консолідації та посилення зусиль для зменшення ризику ядерного та радіологічного тероризму. Це було зроблено шляхом зміцнення національних законів, міжнародного співробітництва та мінімізації матеріалів, що застосовуються до зброї, щоб забезпечити ядерні матеріали та запобігти ядерній контрабанді в усьому світі. В рамках Самітів було запроваджено використання регулярних та добровільних зобов'язань щодо ядерної безпеки державами та групами держав, що призвело до створення ефективного нового інструменту для постійного вдосконалення режиму ядерної безпеки. Хоча саміти виробляли консенсус-комюніке, ці

документи містили мало обов'язкових зобов'язань і були більш символічними, ніж змістовними. Основна маса відчутного прогресу відбулася завдяки інноваційному процесу дотримання зобов'язань, який був заохочений на першому саміті Обамою, коли він просив держави прийти на зустріч 2010 року з "домашніми подарунками", тобто національними зобов'язаннями щодо дій. Як наслідок, дані саміти значно посилили глобальну архітектуру ядерної безпеки, однак загроза ядерного тероризму продовжує існувати. У сучасному, все більш політизованому, світі ядерний тероризм залишається політичним питанням, в якому політичні лідери повинні спільно працювати над вирішенням загрози, що розвивається. Для подолання постійно зростаючої загрози лідери повинні вчитися одному з недосліджених успіхів самітів: національних зобов'язань та спільних заявах, саме звідки походить основна частина досягнень на вищому рівні. Просуваючись вперед, національні зобов'язання та спільні заяви все ще можуть бути використані як ефективний механізм для стримування загрози ядерного тероризму.

Навіть без політичного імпульсу, зумовленого самітами на державному рівні, національні та багатонаціональні зобов'язання можуть бути повторені у рамках міністерських зустрічей з питань ядерної безпеки, що проводяться Міжнародним агентством з атомної енергії кожні три роки. Подібно до національних звітів, опублікованих на самітах, держави також могли б звітувати про конкретні дії, вжиті для просування ядерної безпеки та надання нових зобов'язань.

Вважаємо, що хоча національні зобов'язання країн є значним прогресом, ефективна ядерна безпека вимагає постійного вдосконалення для усунення прогалин та нових загроз. Заходи зі зміцнення співпраці у сфері ядерної енергетики, повинні вийти за межі політичних диспутів. Саме тому всі держави повинні надавати пріоритет індивідуальним та колективним діям, які продовжуватимуть сприяти такому співробітництву.

РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЕРЖАВ У СФЕРІ АТОМНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

2.1 Нормативно-правовий механізм співробітництва держав у сфері атомної енергетики у ЄС

Співробітництво держав у сфері атомної енергетики здійснюється як на міжнародному, так і на регіональному рівнях. Велика кількість країн докладають максимум зусиль з метою її розвитку. Створення умов, при яких атомна наука і техніка можуть сприяти розвитку країни, є достатньо складним завданням, так як для цього необхідні передумови, що включають в себе такі компоненти, як наявність достатніх людських і матеріальних ресурсів; реалізацію основної дослідницької програми, яка є відправною точкою для розробки ядерних технологій; відповідну інфраструктуру і ресурси для її розвитку. У більшості країн, що розвиваються, таких обов'язкових передумов немає, тому для консолідації наявних можливостей розвитку і реалізації відповідного потенціалу атомної науки і техніки, а також для поліпшення добробуту людей повинна бути забезпечена підтримка із зовнішніх джерел. Держави постійно тісно співпрацюють у сфері атомної енергетики, тому створені і діють десятки регіональних організацій, серед яких Латиноамериканська енергетична організація, Африканська комісія з енергетики, Рада країн Балтійського моря і т.д.

Беручи до уваги таку співпрацю, особливо в рамках регіональних організацій, то необхідно згадати Європейську спільноту з атомної енергії (далі - Євроатом). Дана організація покликана «розвивати дослідницьку роботу і поширювати технічні знання; розробляти єдині норми безпеки для захисту здоров'я працівників і всього населення та стежити за їх виконанням; забезпечити широкий збут і доступ до кращих технічних засобів шляхом створення спільного ринку спеціального устаткування і матеріально-технічного забезпечення, вільного руху капіталів для інвестицій в атомні галузі, а також шляхом вільного вибору місця роботи фахівцями в межах Співтовариства;

встановлювати з іншими країнами і міжнародними організаціями зв'язки, що сприяють прогресу в мирному використанні атомної енергії».

Діяльність багатьох міжнародних регіональних організацій у сфері ядерної енергетики направлена на використання атомної енергії з метою підтримки миру і безпеки в усьому світі. Серед них необхідно згадати Агентство з ядерної енергетики (далі-АЯЕ), яке є одним із органів Організації з економічного співробітництва та розвитку. Воно було створено в 1958 р. і його цілями було визначено: сприяння співпраці у сфері розвитку ядерної енергетики і безпеки, а також регулювання ядерної енергії, тим самим воно відіграє значну роль в області підтримки ядерної безпеки. Дане агентство є єдиним органом, в якому зібрані експерти з усіх країн світу, що володіють багатим досвідом і величезними можливостями з використання нових технологій в рамках галузей промисловості, пов'язаних з використанням ядерної енергії в мирних цілях, зокрема, з Америки, Європи та Азійсько-Тихоокеанського регіону, для вироблення загального розуміння, формування спільних позицій і розробки спільних проектів з метою сприяння використанню передових технологій в галузі ядерної енергетики. Представляючи собою широке джерело знань і досвіду в ядерній галузі, зібраних з усього світу, АЯЕ включає в себе 33 держави-члена, що становить 84% від загальносвітового потенціалу виробництва ядерної енергії. АЯЕ забезпечує обмін досвідом між державами-членами, тим самим надаючи можливість значного збільшення мобілізації ресурсів. Агентство з ядерної енергії виступило з ініціативою «Ядерні інновації - 2050», що заохочує нові підходи до співпраці між країнами з метою просування наукових досліджень і впровадження інноваційних ядерних технологій, які сприяють стійкій структурі енерговиробництва. Ця мета також підтримується в рамках інших ініціатив АЯЕ, таких як поточна реалізація проектів, пов'язаних з науковими дослідженнями і безпекою, а також спільна робота з Міжнародним агентством з енергетики на ринку електроенергії та здійснення розробок. Багатосторонні підходи можуть створити впевненість,

необхідну для повсюдного впровадження інноваційних технологій у сфері ядерної безпеки. АЯЕ пропонує таку можливість, надаючи широку платформу для дискусій в рамках спеціалізованих комітетів [17].

Ведучи мову про співробітництво держав у сфері атомної енергетики в ЄС, то відправною точкою правового регулювання енергетичних відносин держав-членів ЄС справедливо можна вважати міжнародні договори, які були укладені в рамках Європейського об'єднання вугілля і сталі й Євратому. Відтак, беручи до уваги Договір про створення Європейського об'єднання вугілля і сталі 1952 року, необхідно зазначити, що його основною метою було «сприяння економічному розвитку, зростання зайнятості та підвищення життєвого рівня в країнах-членах шляхом організації спільного ринку». Схожі цілі були визначені у Договорі про заснування європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом) 1957 р.

Але, незважаючи на факт створення даних спільнот, питання правового регулювання енергетичних галузей залишалось недостатньо врегульованим. Деякі держави-члени вважали, що енергетичний сектор повинен регулюватися лише на національному рівні, а, отже, спроби перенесення правового регулювання енергетики на наднаціональний рівень зазнавали невдач з боку тих держав, які підтримувались національними енергетичними монополіями.

В 1983 р. Рада міністрів ЄС вперше встановила цілі і завдання спільної енергетичної політики до 1995 р., в яких говорилося про переоцінку ефективності і зміні енергетичної стратегії окремих суб'єктів. Передумовою для досягнення поставлених цілей було збільшення частки твердих палив, стабілізація частки природного газу та атомної енергії. У той же час документ передбачав посилення стандартів безпеки в галузі атомної енергії, головним чином через аварію на Чорнобильській АЕС в 1986 р. У зв'язку з цим, частина європейських держав повністю відмовилася від її використання (Австрія, Швеція, Норвегія, Данія). Франція ж, навпаки, зробила ставку на ядерне майбутнє. Це було обумовлено тим, що розвиток атомної енергетики має

тривалу традицію і в її рамках проводиться велика кількість досліджень. Ще одним фактором в підтримку ядерної енергетики є те, що енергетичний портфель державної монополії Electricité de France на 80% складається з атомної енергії. Це дозволяє Франції виробляти дешеву енергію, що конкурує з іншими джерелами, і експортувати її залишок в рамках Європейського союзу, що несе з собою великий прибуток. Французьке суспільство прихильно ставиться до даного виду енергії, оскільки розглядає її як менш екологічно шкідливу, особливо в порівнянні з електроенергією, виробленою гідро- або теплоелектростанціями. Ці дві протилежні позиції ускладнюють пошук консенсусу, який би дозволив погодити підходи різних держав в області енергетики.

Наступною спробою співпраці в енергетичній сфері в ЄС на більш високому рівні стала Енергетична хартія 1991 року. Цей документ є політичною декларацією про намір заохочувати енергетичне співробітництво. Хартія містить в собі принципи, які повинні стати фундаментом міжнародного співробітництва в енергетиці. Крім країн Європейського союзу, Хартію підписали інші європейські держави (всього 51 учасник). У грудні 1994 року був підписаний Договір до Енергетичної хартії. Метою даного нормативно-правового акту стало сприяння співробітництву держав у сфері енергетики шляхом зміцнення правових норм та створення єдиного поля правил, які повинні дотримуватися всі суб'єкти, які беруть участь у відповідному процесі, зводячи до мінімуму ризику, пов'язані з інвестиціями і торгівлею в області енергетики.

Останньою спробою нормативно-правового врегулювання енергетичного сектору був Договір про запровадження Конституції для Європи. У даному документі міститься розділ, який говорить про те, що «енергетичну політику Союзу спрямовано на те, щоб забезпечити функціонування ринку енергії; забезпечити енергетичне постачання в Союзі; та сприяти ефективному використанню енергії, її заощадженню та розвитку нових та відновлюваних

джерел енергії. Відповідно до Договору, заходи, які необхідні, щоб досягти зазначеної мети, належить вводити в дію в європейських законах чи європейських рамкових законах. Такі закони належить ухвалювати після консультацій з Комітетом регіонів та Економіко-соціальним комітетом.

У 1995 р. Рада Міністрів ЄС прийняла, так звану, Білу книгу про енергетичну політику Європейського союзу [1], в якій було визначено її основні цілі. Біла книга рекомендувала лібералізацію енергетичного ринку, прозорість цін, енергетичну ефективність і об'єднання енергетичних систем.

Європейський Союз був і залишається занепокоєним проблемами енергетики. Щодо універсального міжнародного законодавства в даній області необхідно зазначити, що Європейським Союзом були розроблені універсальні міжнародні акти, присвячені даній проблемі.

Європейський Союз довгий час працював над тим, щоб врегулювати питання енергетики належним чином. Лише такі галузі як вугільна промисловість та атомна енергетика були тим виключенням, в яких політика ЄС не обмежувалась встановленням таких загальних цілей як заохочення раціонального використання енергії. Такі нормативно-правові акти як Єдиний європейський акт, Маастрихтський та Амстердамський договори не включали в себе розділ щодо регулювання енергетичних відносин.

У травні 2014 р. Європейська Комісія прийняла нову Стратегію енергетичної безпеки, рекомендації якої стосувалися енергетичної безпеки. Ключовим елементом Стратегії ЄС стало створення ядерно-енергетичного форуму за участю представників усіх відповідних соціально зацікавлених груп для здійснення діалогу стосовно можливостей і ризиків, пов'язаних з ядерною енергетикою.

На основі оцінок ядерного ризику та безпеки, проведених у 2011 та 2012 роках, уроків, отриманих внаслідок аварії на Фукусімі, та вимог безпеки Західноєвропейської асоціації ядерних регуляторів та Міжнародного агентства з атомної енергії, ЄС вніс зміни до Директиви про ядерну безпеку у 2014 році

[2]. Змінена Директива вимагає від країн ЄС надавати найбільший пріоритет ядерній безпеці на всіх етапах життєвого циклу атомної електростанції. Це включає надання оцінок безпеці будівництва нових атомних електростанцій та забезпечення значного підвищення безпеки для старих реакторів. Зокрема, Директива посилює роль національних регулюючих органів, забезпечуючи їх незалежність від національних урядів. Країни ЄС повинні надати регуляторам достатні правові повноваження, персонал та фінансові ресурси; створює систему експертних оцінок. Країни ЄС обирають загальну тему ядерної безпеки кожні шість років та організують національну оцінку безпеки щодо неї. Потім вони подають свою оцінку іншим країнам на розгляд. Результати цих експертних оглядів оприлюднюються; вимагає проведення переоцінки безпеки для всіх атомних електростанцій, що проводяться не рідше одного разу на 10 років; підвищує прозорість, вимагаючи від операторів атомних електростанцій оприлюднювати інформацію для громадськості, як під час нормальної роботи, так і у випадку інцидентів. У 2015 році Європейська Комісія опублікувала звіт про прогрес, досягнутий у країнах ЄС щодо імплементації Директиви про ядерну безпеку. Загалом, у звіті виявлено позитивний рівень дотримання правил. Наступні національні звіти будуть подані у 2020 році.

Таким чином, можемо констатувати важливість співпраці держав у сфері атомної енергетики в ЄС. Помітно, що сучасні проблеми енергетичної безпеки, що виникають на європейському просторі, впливають на розвиток ядерної енергетики в країнах ЄС.

2.2 Правове регулювання інституційних форм співпраці ЄС у сфері атомної енергетики

Досить довгий час Європейський Союз не мав дієвої спільної для всіх держав стратегії у сфері атомної енергетики. Ядерна енергетика в ЄС зіштовхнулася з досить проблемними питаннями, так як деякі країни ЄС виступають проти її розвитку. Наразі, ЄС є активним учасником Глобальної ініціативи щодо боротьби з актами ядерного тероризму (далі-ГІБЯТ). В межах даного партнерства, він бере участь у всіх його сферах: виявлення ядерної зброї, реагування та пом'якшення наслідків.

У березні 2007 р. Європейська рада прийняла План дій «Енергетична політика для Європи» [12], який з того часу ототожнюють з «новою енергетичною політикою» Європейського Союзу. Спроби узгодження різноспрямованих інтересів країн-членів ЄС в області енергетики призвели до триваючих дебатів, в центрі яких опинилися питання атомної енергії. З урахуванням того, що наднаціональні інститути ЄС, в першу чергу Європейська комісія, не могли домовитися про те, як ставитися до атомної проблеми і зберігали нейтралітет з цього питання, між прихильниками і противниками атома в ЄС розгорнулася боротьба. Головною ареною баталій стала «Нова Європа».

Дискусію в рамках ЄС з питань атомної енергетики стимулював і той факт, що в державах-членах Євросоюзу тривав процес виведення з ладу атомних станцій, термін дії яких закінчувався. Слід зазначити, що цей процес особливо торкнувся країн «Нової Європи», а найбільшою мірою тих держав, які постраждали від періоду «недовіри» до атома. Саме на тому етапі ці держави погодилися в якості обов'язкової умови для приєднання до ЄС закрити на своїх територіях АЕС «радянського» зразка.

ЄС співпрацює з державами, які не є членами ЄС, та міжнародними організаціями щодо ядерної безпеки. У 2013 році Європейська Комісія підписала Меморандум про взаєморозуміння з МАГАТЕ для подальшого

зміцнення співпраці, включаючи експертні огляди, готовність до надзвичайних ситуацій та реагування на них. Від імені Європейського співтовариства з атомної енергії Комісія бере участь у трирічних засіданнях з огляду та позачергових засіданнях щодо Конвенції про ядерну безпеку та готує відповідні звіти.

У 2014 році Голова Європейської Комісії Дональд Туск запропонував створити Енергетичний Союз, що забезпечив би зміцнення переговорних позицій ЄС у сфері атомної енергетики. У лютому 2015 року Європейська Рада схвалила створення даного Союзу. Відтак, це дозволило підвищити ефективність європейської енергетики і знизити витрати ЄС на електроенергію і газ, а також певним чином підвищило енергетичну безпеку всього Євросоюзу.

Довгі роки стійко зростала частка атомної енергії, але останнім часом році. інвестиції в атомну енергетику скоротилися. Досягнуто угоди про швидке закриття з міркувань безпеки атомних станцій в ряді країн - нових членів ЄС. Крім того, кілька старих членів (Німеччина, Швеція, Бельгія) прийняли рішення поступово відмовитися від атомної енергії.

На частку атомної енергетики в ЄС припадає 23% електрогенеруючих потужностей і 35% виробництва електроенергії. При цьому частка атомних електростанцій в загальному виробництві електроенергії становить: для Франції - 75%, Німеччини - 34, Швеції - 45, Фінляндії - 35%. Джерела імпорту урану географічно і фізично більш диверсифіковані, ніж джерела імпорту нафти і газу. Практично весь ланцюжок збагачення урану знаходиться на території ЄС, таким чином, імпортований ресурс в кінці ланцюга вважається внутрішнім. На даний час на ринку ядерного палива Європейського союзу діє відносно невелике число компаній – виробників і постачальників ядерного палива. Компанія «Фраматом АНР» є основним постачальником палива для реакторів національної енергетичної компанії Франції «Елекрісіте де Франс», а також поставляють комерційні партії палива для реакторів в Бельгії, Німеччині, Швеції. Компанія «Вестігхаус атом» забезпечує поставки 60% ядерного палива

в Швеції і ряді інших країн Європи. В Іспанії основним постачальником палива для АЕС є компанія «Енуса».

На додаток, держави-члени ЄС організують заходи, спрямовані на сприяння міжнародному усвідомленню щодо ядерної безпеки, наприклад, семінар з питань відновлення та управління наслідками та зустріч експертів, організований у Великобританії у лютому 2018 року, семінар Sentinel II, організований Литвою у співпраці зі Сполученим Королівством у жовтні 2018 року щодо ядерної безпеки. У квітні 2020 року уряд Франції планує організувати семінар щодо використання атомної енергетики.

«Енергетична політика для Європи» - план, який став своєрідним зверненням Єврокомісії до Ради ЄС, він став обґрунтуванням необхідності прийняття і формування на рівні ЄС «нової європейської енергетичної політики». Новизна підходу, за задумом єврокомісарів, зводилася до поповнення тріади традиційних для енергетичної політики ЄС цілей (забезпечення безпеки поставок енергоносіїв, лібералізація енергетичного ринку і захист навколишнього середовища в країнах - членах ЄС) ще одним стратегічним завданням. У даному випадку, мова йшла про активну участь ЄС у сфері атомної енергетики.

Поміж держав-членів ЄС Французька Республіка є найбільшою ядерною державою, так як саме ця країна посідає друге місце (після США) за кількістю діючих реакторів. Дана країна продовжує нарощувати ядерний енергетичний потенціал. Країна, яка повністю змінила напрям розвитку ядерної енергетики серед держав-членів ЄС, є Німеччина. 14 березня 2011р. Канцлер А. Меркель оголосила про перегляд стандартів безпеки для німецьких АЕС, і цю дату можна вважати початком радикальних змін у розвитку ядерної енергетики Німеччини. Саме тоді була створена Етична комісія безпечного енергопостачання (Ethics Commission for a Safe Energy Supply), яка надала рекомендації щодо відходу країни від ядерної енергетики до 2021р. і зупинку ядерних реакторів.

В рамках ЄС був створений інструмент співпраці у галузі ядерної безпеки. В його межах здійснюється фінансування заходів, спрямованих на досягнення кращого рівня ядерної безпеки, радіаційного захисту та вжиття ефективних засобів контролю за використанням ядерних матеріалів в інших країнах. Він дозволяє ЄС сприяти реалізації спільних проектів з Міжнародним агентством з атомної енергії, що керуються Європейським банком реконструкції та розвитку.

Основні елементи співпраці в рамках інструменту з країнами, що не є членами ЄС, включають зміцнення і розвиток ефективної нормативно-правової бази, надання технічної допомоги регулятивним органам, ядерним операторам, національним організаціям з технічної безпеки, в тому числі в області захисту ядерних матеріалів та знищення радіоактивних відходів. Допомога ЄС спрямована на забезпечення того, що ядерна безпека є основною концепцією в нормативно-правовій базі та оперативних рішеннях держав, що не є членами ЄС.

ЄС має намір розвивати ядерну енергетику на міжнародному рівні. Рада Європейського Союзу наголошує на потребі посилити незалежність ядерних регуляторів та внести зміни до Директиви з ядерної безпеки, так як атомна енергетика є вкрай важливою для всього Союзу, адже електроенергія, вироблена на атомних електростанціях, відіграє важливу роль у забезпеченні енергетичної безпеки Європи.

РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ УДОСОКОНАЛЕННЯ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ

3.1 Міжнародно-правовий механізм співробітництва держав у сфері нерозповсюдження ядерної зброї

Після розпаду СРСР, Україна володіла третім за величиною арсеналом ядерної зброї (після США та Росії), але вже у 1994 р. наша держава приєдналася до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, отримавши статус без'ядерної держави. Значним недоліком Будапештського меморандуму є те, що він не має визначеного механізму реалізації його положень, потужної відповіді на можливі загрози. У тексті даного документу йдеться лише про проведення консультацій у разі виникнення загрози незалежності та суверенітету України, її існуючих кордонів тощо, без конкретизації подальших дій. Таким чином, починаючи з дня підписання Будапештського меморандуму і дотепер немає однозначної і переконливої відповіді щодо його здатності гарантувати безпеку нашої державі.

На додаток до цього, необхідно зазначити, що Україна є однією з найбільших держав Європи, що не підписала договори про колективну безпеку, а це змушує її самостійно вирішувати питання щодо гарантування власної безпеки. Україна є активною учасницею міжнародних відносин, прагнучи ефективно протидіяти ядерній небезпеці. Відтак, вона бере активну участь у роботі МАГАТЕ, а також у регіональних та міжрегіональних його проектах.

Світова спільнота повсякчас застосовує заходи з роззброєння й обмеження озброєння, що є певними гарантіями безпеки держав. Необхідно також зазначити, що міжнародні організації відіграють важливу роль у питанні нерозповсюдження ядерної зброї маючи на меті роззброїти держави, які мають ядерну зброю. Зокрема, мова йде про ООН, а саме такі її органи як, Генеральна асамблея ООН - Комітет із роззброєння і міжнародної безпеки та Комісія ООН з питань роззброєння.

Однак, Україна прагне удосконалювати співробітництво у сфері протидії загрози ядерної зброї. Відтак, держава укладає двосторонні угоди та інші нормативно-правові документи, які націлені на вирішення даного питання. Так, наприклад, була підписана Угода про співробітництво в галузі ядерної безпеки та радіаційного захисту між Україною та Швецією [34], відповідно до якої передбачено імплементацію на законодавчому рівні положень та рекомендацій МАГАТЕ, навчання персоналу за програмами, а також обмін нормативними та іншими документами, передачу технічних даних. Також необхідно згадати Угоду між Урядом України та Урядом Чеської Республіки про співробітництво в галузі атомної енергетики й атомної промисловості [33], в рамках якої «сторони сприяють розвитку співробітництва у сфері нерозповсюдження ядерної зброї».

Беручи до увагу аварію на Чорнобильській АЕС, можемо уявити наскільки для України питання ядерної безпеки є надважливим. Національна політика України в галузі комплексного захисту населення, постраждалого від наслідків Чорнобильської катастрофи, базується на низці принципів, одним із яких є міжнародне співробітництво у сфері охорони здоров'я, соціально-психологічного і протирадіаційного захисту, охорони праці, використання світового досвіду організації роботи з цих питань. У цілому, за більш ніж 33 роки після аварії на Чорнобильській АЕС, радіаційна обстановка на постраждалих територіях покращилась. Цьому сприяли як природні процеси, так і реалізація державної політики з мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи, яка передбачала низку заходів із захисту територій, проведення робіт з дезактивації, впровадження контрзаходів в сільськогосподарському виробництві тощо.

Залишається все менше територій, на яких спостерігається перевищення вмісту радіонуклідів у продуктах харчування над допустимими рівнями. Аналіз радіаційної ситуації на забруднених територіях свідчить, що основні радіологічні проблеми (перевищення індивідуальних доз опромінення,

споживання продовольства з вмістом радіонуклідів вище допустимих рівнів) зосереджені в окремих населених пунктах та, враховуючи форми господарювання в Україні, у приватному секторі сільськогосподарського виробництва.

Одним із основних напрямів державної політики в подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи є соціальний захист постраждалого населення. Пріоритетні зусилля спрямовуються на забезпечення ефективного захисту найуразливіших категорій громадян, які найбільше потребують допомоги. Протягом 2017-2019 рр. Україною з метою мінімізації наслідків аварії на ЧАЕС продовжувалися роботи зі збору, сортування, захоронення (зберігання) радіоактивних відходів, експлуатації пунктів захоронення та зберігання радіоактивних відходів, дезактивації будівель, споруд, територій, які були радіаційно забруднені після аварії на Чорнобильській АЕС у 1986 році [35]. Україна заінтересована у сприянні щодо створення безпечних технологій, радіологічних регламентів для проведення подібних робіт, оновлення парку приладів центрів радіологічного контролю, що здійснюватимуть моніторинговий супровід сільгосппродукції, вирощеної на повернутих землях.

Таким чином, Україна активно співпрацює з державами світу для подолання ядерної небезпеки, але зважаючи на те, що була порушена територіальна цілісність України, нашій державі необхідно будь-якими доступними засобами, що не порушують міжнародне право, покращувати співробітництво у сфері нерозповсюдження ядерної зброї. Зовнішньополітична діяльність України повинна спиратися на політику європейської і євроатлантичної інтеграції. Наша держава має продовжувати сприяти процесу ядерного роззброєння, а також підтримувати ініціативи з укладення універсального міжнародного договору щодо гарантій безпеки, передусім без'ядерним державам. Даний нормативно-правовий акт повинен містити який перелік зобов'язань та дій сторін у випадку його порушення, в тому числі в контексті застосування санкцій до держави-порушниці. Агресія проти України

збільшила актуальність її діяльності у сфері запобігання ядерній загрозі, а також показала, що діючі заходи по зниженню ядерних ризиків вимагають наукового та технологічного удосконалення, підвищення ефективності правового забезпечення загалом.

Усі держави світу, які «сповнені рішучості виявити терпимість і жити разом, у мирі один з одним, як добрі сусіди, і об'єднати сили для підтримки міжнародного миру й безпеки та забезпечити прийняттям принципів і встановленням методів, щоб збройні сили використовувалися не інакше, як у спільних інтересах, і використати міжнародний апарат для сприяння економічному й соціальному розвитку всіх народів», постійно об'єднують свої зусилля для співробітництва у сфері нерозповсюдження ядерної зброї.

Центральна роль в запобіганні розповсюдження матеріалів і технологій зброї масового ураження і, пов'язаної з цим загрози для міжнародного миру, належить Раді Безпеки Організації Об'єднаних Націй (далі - РБ ООН), яка наділена необхідними повноваженнями діяти з метою усунення такої загрози, в тому числі застосовувати превентивні і примусові заходи. Згідно зі ст.25 Статуту ООН інші держави - члени ООН зобов'язані виконувати рішення РБ ООН. Слід підкреслити, що світова спільнота наділила тільки РБ ООН повноваженнями забезпечувати дотримання правил нерозповсюдження засобами контр-розповсюдження, включаючи застосування сили.

Необхідно зазначити, що рішення, які є обов'язковими для членів ООН, РБ ООН має право приймати лише для підтримання міжнародного миру і безпеки, у сфері нових норм міжнародного права вона може виносити лише рекомендації. РБ ООН не наділена повноваженнями змінювати норми міжнародного права або створювати нові, наприклад, норму, яка забороняє неядерній державі - члену Договору про нерозповсюдження ядерної зброї займатися збагаченням і переробкою урану. Усвідомлення світовим співтовариством серйозності ситуації, що склалася в сфері нерозповсюдження ядерної зброї, призвело до рішення провести в 1992 р. засідання РБ ООН на

рівні глав держав і урядів. На ньому голова засідання від імені всіх 15 держав-членів зробив 31 січня 1992 р. заяву, де розповсюдження всіх видів зброї масового ураження кваліфіковано як «загроза міжнародному миру і безпеці».

Розуміння загрози, яку несуть ядерні держави, змусило світову спільноту постійно співпрацювати з метою нерозповсюдження небезпечної зброї. У Резолюції 1540 Ради Безпеки ООН у 2004 році була висловлена стурбованість щодо загрози незаконного обігу ядерної, хімічної або біологічної зброї та засобів її доставки та належних до неї матеріалів. Це надало новий вимір проблеми поширення такої зброї, а також підкреслило, що така зброя становить загрозу для міжнародного миру та безпеки. У Резолюції також вказується на необхідність того, щоб всі держави-члени виконували свої зобов'язання в галузі контролю над озброєнням, роззброєнням та запобігання поширенню в усіх аспектах всіх видів зброї масового знищення [13]. Дана резолюція зобов'язує всі держави уникати підтримки недержавних суб'єктів, які намагаються придбати, розробити, виробити, транспортувати, передати або застосувати ядерну, хімічну чи біологічну зброю, особливо з метою вчинення актів тероризму. Крім того, Рада Безпеки ООН створила спеціальний комітет, який повинен доповідати про виконання вимог, визначених даним документом.

Ефективність будь-яким міжнародним зусиллям може забезпечити лише діяльність держав на міжнародній арені, що не суперечить чинним нормам міжнародного права. При цьому дуже важливо зважати на баланс між забезпеченням надійного механізму контролю і захисту небезпечних матеріалів і їх нормальним міжнародним обігом тому, баланс між протидією існуючим загрозам і суверенними правами держав.

В результаті дослідження було з'ясовано, що з метою запобігання, а також з урахуванням реальності виникнення ядерного тероризму світова спільнота зобов'язана розробити і прийняти до обов'язкового виконання законодавчі положення щодо його запобігання. Необхідний постійний моніторинг безпеки з боку адміністрації, спецслужб і операторів АЕС з точки зору можливого

характеру загроз безпеці АЕС. На порядку денному повинна залишатися розробка чітких інструкцій і конкретних практичних заходів щодо запобігання небезпеки/проведення терактів.

Ми усвідомлюємо, що повністю забезпечити абсолютну безпеку надзвичайно складно, але є велика можливість мінімізувати ймовірність і наслідки диверсійно-терористичних актів на АЕС. Для цього необхідно постійно посилювати контроль за персоналом АЕС, в тому числі підвищувати його професіоналізм і культуру безпеки. Очевидним є той факт, що для проведення терактів обирається об'єкт з мінімальною кількістю і якістю систем безпеки. У боротьбі із загрозою ядерного тероризму не береться до уваги причинно-наслідковий зв'язок цього явища, тобто велика частина зусиль направлена на те, щоб підвищити рівень охорони і захисту ядерних об'єктів і не допустити потрапляння в руки терористів ядерної зброї, ядерних матеріалів і ядерних технологій, тоді як міжнародний тероризм, як один з нових глобальних викликів людству, залишається на другому плані.

Стає все більш очевидним, що головна загроза нашій цивілізації криється не стільки в ядерних матеріалах і технологіях, а в людському факторі – постійно зростаючій кількості осіб, допущених до роботи з ядерними матеріалами, серед яких можуть виявитися і терористи, й ідейно співчуваючі їм або завербовані ними фахівці, а також психічно нездорові люди. Екстремістські і терористичні ідеї та погляди поширюються в світі з кожним днем. Світова спільнота продовжує миритися з їх першопричинами: з внутрішніми і регіональними конфліктами, з нелегальною світовою торгівлею наркотиками та зброєю і технологіями подвійного призначення.

Шляхом врегулювання більшої частини існуючих на Землі конфліктів, а також встановивши порядок в, так званих, «чорних дірах» на планеті, де практично немає державної влади, з'явилась би можливість на порядок знизити рівень терористичної загрози, в першу чергу, загрози тероризму з використанням зброї масового знищення.

3.2 Роль України у міжнародно-правовому співробітництві держав у нерозповсюдження ядерної зброї

Співробітництво держав у сфері нерозповсюдження ядерної зброї є питанням, яке гостро поставлено у сучасному світі. У світі є вісім офіційно визнаних ядерних держав і ще п'ять впритул наблизилися до володіння цією зброєю. При цьому не всі ядерні держави належним чином контролюють свої арсенали. Володіння ядерною зброєю або технологіями її застосування сьогодні вже не є перевагою певного кола держав. Держави світу ведуть активну діяльність з метою ефективної протидії загрозі ядерної зброї. Україна також є активною учасницею міжнародних ініціатив як у сфері нерозповсюдження ядерної зброї, так і в питаннях забезпечення захищеності ядерних установок і матеріалів.

Ініціативи України у сфері нерозповсюдження ядерної зброї, а також запобігання можливих аварій на атомних електростанціях активно підтримуються світовою спільнотою. Варто також додати, що ООН відіграє провідну роль у міжнародних зусиллях, спрямованих на подолання та мінімізацію довготермінових наслідків Чорнобильської катастрофи. Починаючи з 1990 р. Генеральною Асамблеєю ООН схвалюється резолюція “Зміцнення міжнародного співробітництва та координація зусиль у справі вивчення, пом'якшення та мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи”. З нагоди закриття Чорнобильської станції, у грудні 2000 р. 55-ю сесією ГА ООН було ухвалено резолюцію “Закриття Чорнобильської АЕС”, в якій віталосся рішення Уряду України про закриття станції. На початку 1990-х років відповідні резолюції та рішення щодо Чорнобиля схвалювалися в рамках Економічної та Соціальної Ради та Дитячого фонду ООН. У зв'язку із завершенням десятирічного Плану дій ООН для Чорнобиля на період до 2016 р. протягом останніх років відбувалися консультації в рамках Міжустановчої цільової групи з питань міжнародного співробітництва щодо Чорнобиля за участі ПРООН, представників профільних відомств України, Білорусі та Росії,

під час яких учасники діалогу акцентували увагу на тому, що відповідні структури ООН мають координувати роботу із надання більшої допомоги згаданим країнам як щодо мінімізації наслідків аварії, так і розвитку забруднених територій; у питанні боротьби з наслідками трагедії особливе значення відводиться реалізації положень резолюцій ГА ООН щодо Чорнобиля, зокрема останньої, прийнятої Генасамблеєю ООН у грудні 2016 року.

Після подій, що стались в Україні у 2014 р. проблема ядерної небезпеки набула ще більшої гостроти. Відповідно до доповіді Генерального Секретаря ООН, Україна вживає належних заходів щодо недопущення потрапляння зброї масового ураження і її компонентів до терористів. Україна продовжує активно співпрацювати з міжнародними та регіональними антитерористичними структурами такими як: Контртерористичний комітет Ради Безпеки ООН, Сектор з попередження тероризму Управління ООН по боротьбі з наркотиками і злочинністю, Контртерористична мережа ОБСЄ, Комітет експертів Ради Європи з питань боротьби з тероризмом, а також в форматі Організації за демократію та економічний розвиток, Глобальної ініціативи щодо боротьби з актами ядерного тероризму в рамках співпраці з ЄС та на двосторонній основі.

Україна є активною учасницею багатьох процесів ядерного роззброєння, відіграючи при цьому важливу роль, незважаючи на той факт, що вона не має ядерної зброї. У світлі цього, держава отримала добру репутацію, про що зазначалось на міжнародних конференціях та форумах. На додаток, Україна є надійним партнером США у сфері безпеки, підтримуючи зусилля американської сторони у боротьбі з тероризмом та розповсюдженням ядерної зброї. Україна вивезла зі своєї території більше 230 кг високозбагаченого урану. До 2020 р. було продовжено Угоду між Україною і США щодо надання допомоги Україні в ліквідації стратегічної ядерної зброї, а також запобігання розповсюдженню зброї масового знищення від 25 жовтня 1993 р.

Неможливо залишити без уваги діяльність України в МАГАТЕ. Одним із найважливіших завдань є налагодження взаємодії у форматі Україна-ЄС-

МАГАТЕ в межах інтеграції енергетичних просторів. Важливою подією стало головування представника України у Другому головному комітеті оглядової конференції з виконання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, що відбулась в рамках МАГАТЕ.

Підсумком даної конференції стало укладання Договору СНО-3, що є доволі вагомим у сфері ядерного нерозповсюдження. Саме на даній конференції світова спільнота позитивно оцінила внесок України в ядерне роззброєння. Володимир Єльченко, який був головою Конференції зазначив, що «Україна, яка свого часу добровільно відмовилася від третього за потужністю ядерного арсеналу у світі, послідовно виступає за зміцнення глобальної безпеки та міжнародного режиму нерозповсюдження ядерної зброї, центральною складовою якого є ДНЯЗ. Україна у повній мірі виконала свої міжнародні зобов'язання щодо відмови від використання високозбагаченого урану в дослідницьких цілях, взяті на Вашингтонському саміті 2010 року. У цьому контексті наша держава продовжує виходити з принципової необхідності надання міжнародних юридично зобов'язуючих гарантій безпеки країнам, які відмовляються від володіння ядерною зброєю та не входять до будь-яких воєнних блоків чи угруповань».

Завдяки активній роботі Постійного представництва України у Відні, з часу початку агресії російських збройних сил проти нашої держави, позиція МАГАТЕ залишається незмінною щодо юрисдикції України над усіма ядерними матеріалами та ядерними установками, які є власністю України і на цей час перебувають на тимчасово окупованій території, включаючи дослідницький реактор ДР-100 та інші ядерні установки Севастопольського національного університету ядерної енергії і промисловості. Це підтверджено Секретаріатом МАГАТЕ та політико-керівними органами Агентства. Документально це визначено у Щорічній доповіді МАГАТЕ за 2018 рік, у додатку до якої наводиться перелік ядерних об'єктів, які належать Україні, що знаходяться під гарантіями МАГАТЕ станом на 31 грудня 2018 року,

включаючи дослідницький реактор ДР-100 та підкритичну ядерну установку Севастопольського національного університету ядерної енергії та промисловості.

На додаток, у липні 2019 р. відбулася зустріч Постійного представника України при міжнародних організаціях у Відні з Виконавчим секретарем Підготовчого комітету Організації Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (далі-ПК ОДВЗЯВ) Л.Зербо, в ході якої були обговорені питання щодо ядерної безпеки. Під час бесіди була підтверджена незмінність підходів України до питань ядерного роззброєння та нерозповсюдження. Наголошено на тому, що в умовах триваючої російської агресії Україна продовжує в повному обсязі виконувати свої міжнародні зобов'язання за ДНЯЗ. Була підкреслена важливість досягнення цілей універсалізації ДВЗЯВ та представлена позиція української сторони стосовно вироблення стратегії роботи з вісьмома країнами, від яких залежить набуття Договором чинності. Була відзначена важливість подальшого вдосконалення функціонування Міжнародної системи моніторингу за ДВЗЯВ. У цьому зв'язку був зроблений акцент на внеску України в роботу цієї системи за рахунок функціонування на території нашої держави сейсмічної станції PS-45.

Отримана від ПК ОДВЗЯВ у 2018 році технічна допомога у вигляді обладнання та витратних матеріалів на загальну суму понад 75 тис. дол. США, дозволила суттєво підвищити функціональність станції та забезпечити її безперебійне функціонування. Особливий наголос був зроблений на готовності української сторони провести у 2020 році на території нашої держави регіонального навчального семінару для співробітників національних центрів даних «NDC Workshop 2020». Л.Зербо відзначив високий рівень взаємодії з Україною по лінії ПК ОДВЗЯВ, а також активність української сторони на майданчику цієї організації. Виконавчий секретар підкреслив важливість спільних дій на напрямі універсалізації ДВЗЯВ та звернувся із проханням продовжити пропагування цілей Договору на різних міжнародних платформах

та в рамках двосторонніх контактів з партнерами. В цьому контексті особливий акцент був зроблений на міжнародній конференції з проблематики набуття чинності ДВЗЯВ “Стаття XIV”, який відбувся у вересні 2019 року у Нью-Йорку. Виконавчий секретар наголосив на важливості забезпечення високого рівня участі делегацій у цьому заході, що сприятиме формуванню ефективного політичного сигналу щодо необхідності якнайшвидшого набуття Договором чинності. Л.Зербо висловив готовність особисто сприяти в організації та проведенні регіонального навчального заходу по лінії ПК ОДВЗЯВ у 2020 році на території України. При цьому Виконавчий секретар відмітив високий експертний рівень українських науковців, які направляються нашою державою для участі в інших науково-технічних заходах Підготовчої комісії.

Підсумовуючи усе вищевикладене, можемо говорити про активну діяльність України у сфері атомної енергетики. Виходячи з нагальної необхідності розробки світовою спільнотою ефективних заходів боротьби з ядерною зброєю, Україна приєдналася до глобальної антитерористичної коаліції, підтвердила свою готовність докласти максимальних зусиль до спільної боротьби з міжнародним тероризмом, насамперед у рамках ООН. На нашу думку, співпраця держав у галузі атомної енергетики повинна зосереджуватися на зміцненні міжнародних інструментів і режимів у сфері контролю над озброєннями та нерозповсюдження ядерної, а також дотриманні санкційних режимів Ради Безпеки ООН.

ВИСНОВКИ

У роботі, на основі комплексного дослідження, проведений аналіз для визначення місця міжнародного атомного права у системі сучасного міжнародного права, механізмів співробітництва держав у сфері атомної енергетики, нормативно-правової бази, відповідно до якої здійснюється співробітництво держав, а також був здійснений пошук способів запобігання міжнародному ядерному тероризму.

Відповідно до мети та визначених завдань, зроблені такі висновки.

1) Міжнародне атомне право - це галузь міжнародного права, що регулює співробітництво держав з використання атомної енергії в мирних цілях. Предмет правового регулювання міжнародного атомного права включає в себе такі сфери відносин: ядерне роззброєння; забезпечення ядерної безпеки; регламентація ядерного експорту та транспортування ядерних матеріалів; фізичний захист ядерних матеріалів; атомне судноплавство; використання ядерних джерел енергії в космосі; ядерне страхування і встановлення відповідальності за ядерну шкоду. Міжнародне атомне право базується на основних принципах сучасного міжнародного права, а також на спеціальних принципах, що виникли разом із даною галуззю. Маємо говорити про необхідність виокремлення міжнародного енергетичного права, інститутом якого є міжнародне атомне право, в окрему галузь. Необхідно звернути увагу на основну мету міжнародного ядерного права, що полягає у розробці механізму міжнародної співпраці у сфері ядерної діяльності і різноманітних організаційно-правових форм її координації.

2) Беручи до уваги нормативно-правову базу, відповідно до якої здійснюється співробітництво держав, то необхідно сказати про Статут Міжнародного агентства з ядерної енергетики 1956 р., Договір про заборону випробування ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі і під водою 1963 р., Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р., Конвенцію про фізичний захист ядерного матеріалу 1980 р., Конвенцію про оперативне оповіщення про ядерну аварію 1986 р. Протягом останніх років ХХ ст. в міжнародному атомному

праві прийнята і кодифікована достатньо велика кількість міжнародно-правових норм, але надзвичайно важливим для світової спільноти є неухильне дотримання відповідних норм. Для досягнення їх ефективності потрібне належне виконання державами положень діючих угод, а також здійснення ефективного контролю як державами, так і міжнародними організаціями, в тому числі міжнародними органами, що були створені відповідно до угод.

3) Співпраця держав в рамках міжнародних організацій, зокрема, МАГАТЕ, АЯЕ, зміцнення режимів у сфері контролю над озброєннями та нерозповсюдження ядерної зброї, дотримання санкційних режимів Ради Безпеки ООН, використання міжнародно-політичних і політико-дипломатичних механізмів та відповідного дипломатичного інструментарію – основа співробітництва держав у сфері атомної енергетики. Найбільш ефективним механізмом вважаємо співпрацю в рамках міжнародних організацій, адже саме в їх межах, держави виступають за ліквідацію ядерної зброї, створення та універсалізацію існуючих зон, вільних від ядерної зброї, сприяння багатосторонності у галузі роззброєння та нерозповсюдження, універсалізації міжнародних договорів та боротьби з міжнародним тероризмом. Саме ядерна промисловість може допомогти створити ту реальність, в якій держави замінять престиж володіння ядерною зброєю на ефективність і прагматизм виробництва енергії в мирних цілях. Нами було з'ясовано, що з метою ефективного співробітництва держав у відповідній сфері, необхідно вживати заходи з метою його зміцнення. Держави могли б звітувати про конкретні дії, вжиті для просування ядерної безпеки та надання нових зобов'язань, подібно до національних звітів. Ефективна ядерна безпека вимагає постійного вдосконалення для усунення прогалин та нових загроз.

4) Європейський Союз був і залишається занепокоєним проблемами енергетики. Європейським Союзом були розроблені міжнародні акти, присвячені даній проблемі. Європейський Союз довгий час працював над тим, щоб врегулювати питання енергетики належним чином. Лише такі галузі як вугільна

промисловість та атомна енергетика були тим виключенням, в яких політика ЄС не обмежувалась встановленням таких загальних цілей як заохочення раціонального використання енергії. Такі нормативно-правові акти як Єдиний європейський акт, Маастрихтський та Амстердамський договори не включали в себе розділ щодо регулювання енергетичних відносин. Стратегія енергетичної безпеки - ключовий елемент у створенні ядерно-енергетичного форуму за участю представників усіх відповідних соціально зацікавлених груп для здійснення діалогу стосовно можливостей і ризиків, пов'язаних з ядерною енергетикою в рамках ЄС. Необхідно зазначити, що центральними нормативно-правовими документами, що регулюють співробітництво держав у сфері атомної енергетики в ЄС вважаються Енергетична хартія 1991 року, що є політичною декларацією про намір заохочувати енергетичне співробітництво, та Договір про запровадження Конституції для Європи, де міститься положення про безпечне використання атомної енергії.

5) ЄС співпрацює з державами, які не є членами ЄС, та міжнародними організаціями щодо ядерної безпеки. ЄС прагне розвивати ядерну енергетику на міжнародному рівні. Рада Європейського Союзу наголошує на потребі посилити незалежність ядерних регуляторів та внести зміни до Директиви з ядерної безпеки, так як атомна енергетика є вкрай важливою для всього Союзу, адже електроенергія, вироблена на атомних електростанціях, відіграє важливу роль у забезпеченні енергетичної безпеки Європи. Активну роль у сфері атомної енергетики відіграє Європейська Рада, що тривалий час намагається узгодити різноспрямовані інтереси країн-членів ЄС, приймаючи відповідні Плани дій. Значний внесок у розвиток ядерної енергетики в ЄС зробив Голова Європейської Комісії Дональд Туск, який запропонував створити Енергетичний Союз, що забезпечив би зміцнення переговорних позицій ЄС у сфері атомної енергетики. Маємо зазначити, що в рамках ЄС був створений інструмент співпраці у галузі ядерної безпеки, що дозволяє ЄС сприяти реалізації спільних проєктів з Міжнародним агентством з атомної енергії. Беручи до уваги співпрацю ЄС з

державами, що не членами ЄС, то вона включає зміцнення і розвиток ефективної нормативно-правової бази, надання технічної допомоги регулятивним органам, ядерним операторам, національним організаціям з технічної безпеки, в тому числі в області захисту ядерних матеріалів та знищення радіоактивних відходів. Таким чином, можемо говорити про досить активне співробітництво держав у сфері атомної енергетики в рамках ЄС, що докладають максимум зусиль з метою її подальшого розвитку.

б) Необхідно зазначити, що з'явилась тенденція щодо придбання ядерної зброї саме з політичними цілями, що ставить під загрозу весь світовий порядок. Питання вдосконалення міжнародного режиму реагування в разі ядерної аварії зберігають свою актуальність як для держав, так і для міжнародних організацій, а заходи щодо підвищення його ефективності носять планомірний і довгостроковий характер. Слід зауважити, що наскільки б продуманим і опрацьованим не був режим реагування, він ніколи не стане ефективним при недотриманні його учасниками взятих на себе обов'язків і невиконанні рекомендацій. Діяльність, що спрямована на зміцнення міжнародно-правового режиму реагування в разі ядерної аварії, вимагає покращення узгодженості підходів і координації міжнародного співробітництва. У результаті проведеного аналізу, потрібно наголосити, що головним напрямком боротьби із загрозою ядерного тероризму повинен стати комплекс заходів, спрямований на те, щоб міцно закрити доступ терористам до ядерних матеріалів, а також істотно збільшити рівень контролю і обліку радіоактивних матеріалів, які широко використовуються в промисловості, медицині і сільському господарстві. Було з'ясовано, що з метою запобігання, а також, з урахуванням реальності виникнення ядерного тероризму, беручи до уваги сучасні загрози, необхідно впровадити постійний моніторинг безпеки з боку адміністрації, спецслужб і операторів АЕС з точки зору можливого характеру загроз безпеці АЕС, який буде вестися в рамках МАГАТЕ. На порядку денному повинна залишатися розробка чітких інструкцій і конкретних практичних заходів щодо запобігання небезпеки/проведення терактів. Доходимо висновку, що всі

держави повинні надавати пріоритет індивідуальним та колективним діям, які продовжуватимуть сприяти такому співробітництву.

7) Ведучи мову про шляхи удосконалення співробітництва України у сфері нерозповсюдження ядерної зброї, то, на нашу думку, держава повинна будь-якими доступними засобами, що не порушують міжнародне право, удосконалювати співробітництво у сфері протидії загрозі ядерної зброї. Відтак, Україна повинна надалі укладати угоди та інші нормативно-правові документи, які націлені на вирішення даного питання, а найголовніше – це підписати договори про колективну безпеку, щоб питання щодо гарантування власної безпеки вирішувались належним чином. Усвідомивши наявні загрози у сфері ядерного тероризму, наша держава повинна розробити Національний план, який містив би базові принципи боротьби з ним. Пропозиції щодо покращення співпраці нашої держави у сфері нерозповсюдження ядерної зброї, базуються на тому факті, що зовнішньополітична діяльність України повинна спиратися на політику європейської і євроатлантичної інтеграції. Україна повинна продовжувати сприяти процесу ядерного роззброєння, а також підтримувати ініціативи з укладення універсального міжнародного договору щодо гарантій безпеки, передусім без'ядерним державам. Важливим аспектом співробітництва є запровадження проведення Україною міжнародних заходів, що стосувалися б забезпечення ядерної безпеки та підвищення її рівня. Вважаємо, що це створить позитивні передумови щодо членства України в Європейському Союзі. При відсутності певних перешкод, ядерна галузь України не завадить стати повноправним членом даної спільноти. Україна повинна відстоювати свої позиції в рамках міжнародних організацій, закликаючи держави світу до ефективної протидії ядерному тероризму, шляхами до подолання якого є кардинальні зміни пріоритетів у міжнародній політиці, за допомогою спеціальних служб і усвідомлення політичних причин сучасного тероризму, що став інструментом боротьби за зміну світового порядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антипенко В. Ф. Міжнародна кримінологія: досвід дослідження тероризму: монографія / В. Ф. Антипенко. – Одеса : Фенікс, 2011. – С. 320.
2. Антипенко В. Ф. Оптимізація антитерористичної системи держави в умовах міжнародної і регіональної інтеграції. – К.: ДП „Друкарня МВС України”, 2008. – С. 406.
3. Балюк Г.І. Ядерне право України: стан і перспективи розвитку (прав, аспекти радіоекології). — К.-1996- С. 265.
4. Дікарев О.І. Міжнародне енергетичне право в триаді відносин та джерел: Авториф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра наук в галузі права К.-2015- С. 325.
5. Енергетична політика для Європи: План дій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693
6. Комюніке Сеульського саміту з ядерної безпеки 2012 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/73/2013#n9_
7. МАГАТЕ: офіційний сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iaea.org>
8. Організація Чорноморського економічного співробітництва: офіційний сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bsec-organization.org/>
9. Про боротьбу з актами ядерного тероризму 2005 р.: Конвенція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d68
10. Про всеосяжну заборону ядерних випробувань 1996 р.: Договір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_372
11. Про допомогу у випадку ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації 1986 р.: Конвенція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_027
12. Про енергетичну політику Європейського союз: Біла книга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/994_211
13. Про заборону випробування ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі і під водою 1963 р.: Договір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_376

14. Про застосування гарантій у зв'язку з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї 1998 р.: Договір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_028
15. Про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р.: Договір [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098
16. Про оперативне оповіщення про ядерну аварію 1986 р.: Конвенція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_026
17. Про фізичний захист ядерного матеріалу 1979 р.: Конвенція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_024
18. Про ядерну безпеку 2009 р.: Директива [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eurlex.europa.eu/>
19. Про ядерну безпеку 1994 р.: Конвенція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_023
20. Резолюція 1540 (2004) Ради Безпеки ООН: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_k77
21. Спільний всеосяжний план дій: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%B2%D1%81%D0%B5%D0%BE%D1%81%D1%8F%D0%B6%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD_%D0%B4%D1%96%D0%B9
22. Статут МАГАТЕ: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_164
23. Кориневич А.О. Міжнародне енергетичне право як нове явище у сучасному міжнародному праві / Антон Олександрович Кориневич. – Часопис Київського університету права, № 2010/2. – С. 320 – 324.
24. Кориневич А.О. Міжнародно-правові засади інтеграції в енергетичному секторі Європейського Союзу / Антон Олександрович Кориневич. – Наукові читання, присвячені пам'яті Володимира Михайловича Корецького (Збірник наукових праць). – К., 2010. – С. 246 – 253.
25. Кориневич А.О. Співвідношення міжнародного енергетичного та міжнародного атомного права / Антон Олександрович Кориневич. – Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Теорія і практика застосування чинного вітчизняного та міжнародного законодавства в сучасних умовах», м. Одеса, 12-13 лютого 2011 р., Частина 1. – Одеса, 2011. – С. 98 – 100.

26. Куликова А.С. Глобальный терроризм и некоторые проблемы борьбы с ним: <http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/2.20-2003/Kulikov.htm>
27. Мицик В.В., Буроменський М.С., Гнабовський М.М. Міжнародне публічне право: підручник : у 2 т. / за заг. ред. В. В. Мицика. – Харків : Право, 2018.- С. 624.
28. Миньковский Г. М. Характеристика терроризма и некоторые направления повышения эффективности борьбы с ним / Г. М. Миньковский, В. П. Ревин // Государство и право. – 1997. – № 8. – С. 256.
29. Мирський Г.І. Современный терроризм в контексте глобализации. Дракон встает на дыбы (О международном терроризме) / Г. Мирский // Мировая экономика и междунар. отношения. - 2002. - № 3. – С. 75.
30. Овчинникова Г. В. Терроризм : монографія / Г. В. Овчинникова. – Санкт-Петербург : Б. и., 1998. – С. 36.
31. Організація економічного співробітництва і розвитку офіційний сайт: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/>
32. Справочник по ядерному праву [Текст] / К. Стойбер [та ін.]. – Вена : МАГАТЭ, 2006. - С.193
33. Угода про співробітництво в галузі атомної енергетики й атомної промисловості між Урядом України та Урядом Чеської Республіки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/203_033?lang=en
34. Угода про співробітництво в галузі ядерної безпеки та радіаційного захисту між Україною та Швецією: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752_005
35. Chernobyl: the true scale of the accident / WHO. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.who.int/mediacentre/news/releases/2005/pr38/en/>.
36. Handbook on nuclear law [Text] / C. Stoiber [та ін.]. - Vienna : International Atomic Energy Agency, 2003. - 168 S. - Бібліогр.: S. 157-159.
37. The Chernobyl accident. UNSCEAR's assessments of the radiation effects / United Nations Scientific Committee on the Effects of Atomic Radiation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unscear.org/unscear/en/chernobyl.html>.
38. The Fukushima Daiichi Accident. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/SupplementaryMaterials/P1710/TV4/AnnexX.pdf>.